

1535 (2022-2023) – Nr. 1
ingediend op 9 januari 2023 (2022-2023)

Verslag van de gedachtewisseling

namens de Commissie voor Onderwijs
uitgebracht door Loes Vandromme, Johan Danen en Koen Daniëls

over het rapport
van de praktijkcommissie
Eindtermen tweede en derde graad secundair onderwijs

Samenstelling van de Commissie voor Onderwijs:

Voorzitter: Karolien Grosemans.

Vaste leden:

Arnout Coel, Koen Daniëls, Karolien Grosemans, Kathleen Krekels, Annabel Tavernier;
Roosmarijn Beckers, Jan Laeremans, Kristof Slagmulder;
Loes Vandromme, Hilâl Yalçın;
Jean-Jacques De Gucht, Gwendolyn Rutten;
Johan Danen, Elisabeth Meuleman;
Hannelore Goeman.

Plaatsvervangers:

Marius Meremans, Axel Ronse, Nadia Sminate, Kris Van Dijck, Katja Verheyen;
Leo Pieters, Els Sterckx, Sam Van Rooy;
Katrien Schryvers, Brecht Warnez;
Els Ampe, Tom Ongena;
Stijn Bex;
Steve Vandenberghe.

Toegevoegde leden:

Kim De Witte.

INHOUD

I.	Toelichting	4
1.	Voorstelling praktijkcommissie	4
2.	Methodologie.....	4
3.	Reflecties over de resultaten van het onderzoek	5
4.	Aanbevelingen met het oog op de herziening van de eindtermen	6
5.	Kansen en noodzakelijke randvoorwaarden	7
5.1.	Inspectie en pedagogische begeleiding als partner	7
5.2.	Flexibel personeelsbeleid	7
5.3.	Heldere terminologie en communicatie	8
5.4.	Belang van de stem uit de praktijk	8
5.5.	Systemisch denken in een context van verandering.....	8
II.	Bespreking.....	9
1.	Tussenkomen van de leden	9
1.1.	Hannelore Goeman	9
1.2.	Koen Daniëls	10
1.3.	Loes Vandromme	11
1.4.	Elisabeth Meuleman	12
1.5.	Johan Danen	12
1.6.	Jan Laeremans	13
2.	Antwoorden van de praktijkcommissie.....	13
3.	Replieken en aanvullende antwoorden	16
	Gebruikte afkortingen.....	18
	Bijlage: zie dossierpagina van dit document op www.vlaamsparlement.be	

Op 16 november 2022 organiseerde de Commissie voor Onderwijs een gedachte-wisseling over het rapport van de praktijkcommissie Eindtermen tweede en derde graad secundair onderwijs, met Kristien Druyts, voorzitter, Isabelle Janssens, voorzitter, en Ria Marechal, lid van de praktijkcommissie.

Het rapport van de praktijkcommissie is te vinden op de [dossierpagina](#) van dit document op www.vlaamsparlement.be.

I. Toelichting

1. Voorstelling praktijkcommissie

Kristien Druyts licht de samenstelling en de werkwijze van de praktijkcommissie toe.

De praktijkcommissie werd netoverschrijdend samengesteld uit 21 leden, vooral directeurs en enkele leerkrachten. Er was een goede samenwerking met de Vlaamse Scholierenkoepel, stipt de spreker aan. Het was een zeer gemotiveerde groep met de blik vooruit, die zeer constructief en onafhankelijk heeft nagedacht. De eindtermen werden vanuit een systemische blik bekeken, waarbij ze als een onderdeel van veranderingsprocessen in scholen werden beschouwd. Tijdens de contacten met het werkveld werden het implementatieproces en de haalbaarheid van de eindtermen besproken.

De kracht van de praktijkcommissie is volgens de spreker dat rechtstreeks vanuit de diverse schoolpraktijken werd vertrokken en dat het overzicht op het geheel werd behouden. De commissie werd opgevat als een onafhankelijke, kritische vriend. De modernisering werd omarmd, niet alleen in de commissie zelf, maar ook in de contacten met scholen. Er speelden geen politieke agenda's. Er werd overkoepelend vanuit organisatieniveau vertrokken, eerder dan vanuit één sleutelcompetentie. Er werd werk gemaakt van een gemeenschappelijk referentiekader, dat tot stand kwam door overleg met alle onderwijsverstrekkers en belanghebbenden. Er werd ingezet op dataverzameling en er werd ook een tool voor de evaluatie van de eindtermen opgesteld. Dat alles gebeurde altijd vanuit een systemische blik.

2. Methodologie

Isabelle Janssens gaat dieper in op de gehanteerde methodologie. De praktijkcommissie werd ondersteund door een commissie van academici. Door veel dialoog en discussie kwam een gemeenschappelijk referentiekader tot stand. Er waren immers veel verschillen tussen de scholen en netten. Sommige directeurs vertrokken vanuit de eindtermen, andere van de leerplandoelen. De startpositie was dus anders. Het was dan ook belangrijk een heldere kijk te krijgen op datgene waarop een school wordt geëvalueerd. Na contacten met onder meer de onderwijsinspectie bleken dat de eindtermen te zijn.

Er vonden veertig diepte-interviews met scholen plaats. Daarvoor werd een vragenlijst opgesteld, die werd geoptimaliseerd samen met de commissie van academici, meer bepaald door professor Nadine Engels van de VUB. Aan de basis van deze vragenlijst lagen verschillende onderzoeksmodellen, zoals het model van Knoster, dat heel duidelijk aangeeft wanneer er in scholen urgentie is om aan de slag te gaan met onderwijsvernieuwing. Dat model komt ook terug in de verwerking van de diepte-interviews. Die urgentie verschilde bijvoorbeeld naargelang scholen al dan niet een eerste graad hebben: scholen met een eerste graad gingen veel sneller aan de slag, als opstap naar de implementatie in de tweede graad.

Er werd een pilootbevraging uitgevoerd naar de concrete eindtermen van kso-doorstroom. Dat is een kleine groep, die al geruime tijd netoverschrijdend samenwerkt.

Het werk van deze groep werd opgepikt en gebruikt tijdens de pilootbevraging. Ook de leerlingen werden niet vergeten. De Vlaamse Scholierenkoepel was een belangrijke partner in de praktijkcommissie. Met de kso-leerlingen vond een focusgesprek plaats over de eindtermen.

Vanaf 2022-2023 wordt een fijnmaziger onderzoek uitgerold over heel Vlaanderen, met een bevraging van de leerkrachten over de eindtermen en de finaliteiten. Bijkomend werden ook leerlingen betrokken via workshops.

De doelstelling van de interviews was het in kaart brengen van de mogelijke randvoorwaarden die in verschillende schoolcontexten een rol kunnen spelen bij de implementatie van de nieuwe eindtermen. Een plattelandsschool is bijvoorbeeld niet vergelijkbaar met een school in een grootstedelijke context. Daarnaast wou men zicht krijgen op een eerste inschatting door de scholen van de haalbaarheid van de nieuwe eindtermen voor de tweede graad in het algemeen.

Aan die bevraging werd vorig jaar gewerkt, het eerste jaar van de onderwijsvernieuwing. De leerkrachten hadden de nieuwe eindtermen dan pas doorgenomen, maar nog niet geïmplementeerd, laat staan dat er al veel materiaal ter beschikking was. Bovendien was er een verminderde aanwezigheid van leerkrachten omwille van de coronapandemie en het algemene personeelstekort in het onderwijs.

Het was een kwalitatieve, geen kwantitatieve bevraging, merkt de spreker op. Ze pretendeert niet dat een wetenschappelijk onderzoek werd uitgevoerd. Er waren individuele diepte-interviews met verschillende types scholen, die vooraf nauwgezet werden geselecteerd. Er was een semigestructureerd interviewkader opgesteld, en een onderzoeker van de commissie van academici verwerkte de resultaten. De conclusies werden op een geaggregeerd niveau geformuleerd.

De selectie van de scholen gebeurde op basis van drie criteria: de onderwijskansarmoede-indicator, waarbij scholen in vier kwartielen werden opgedeeld en de thuistaal als check werd gebruikt; de geografische dekking, met zowel grootstedelijke als niet-grootstedelijke scholen; en de grootte, de finaliteiten en de onderwijsvormen van de scholen.

De interviewers waren leden van de praktijkcommissie, bijgestaan door onafhankelijke verslaggevers van AHOVOKS. De interviewer kwam telkens uit een ander net dan de geïnterviewde school. Zo kon een objectieve kijk behouden blijven. Dat alles resulteerde in een zakelijke, overzichtelijke rapportering van de interviews.

Naast de interviews werd ook een snelle inschatting van de eindtermen voor de kso-doorstroomrichting gemaakt, stelt *Kristien Druyts*. Daarvoor werd in juni 2022 een Excelbestand, met daarin alle eindtermen, naar de betrokken leerkrachten verstuurd voor feedback. Ondanks de krappe antwoordtermijn werden tal van interessante opmerkingen en reacties verzameld. Die vormen een goede basis om dit schooljaar verder mee aan de slag te gaan.

Daarnaast vond een focusgesprek plaats met een leerlingengroep uit kso-doorstroom. Via een interactieve workshop konden de leerlingen aangeven welke eindtermen ze al dan niet interessant, nuttig of belangrijk vonden voor hun toekomst. Die aanpak moet nog wat worden bijgestuurd, maar is volgens de spreker zeker interessant om op verder te werken. Uit een dergelijke aanpak wordt immers andere informatie gehaald dan alleen maar de haalbaarheid van de eindtermen.

3. Reflecties over de resultaten van het onderzoek

Op basis van de diepte-interviews en de bevraging van leerkrachten en leerlingen uit kso-doorstroom formuleerde de praktijkcommissie een aantal reflecties.

Het waren ten eerste bijzondere omstandigheden voor de scholen. Er is een leraren-tekort, de modernisering is zeer omvangrijk – meer dan alleen de eindtermen – en de late communicatie beperkte de mogelijkheden tot tijdige implementatie. Daar moet rekening mee worden gehouden. Het is niet mogelijk om op een dergelijke korte termijn conclusies te trekken over de graadleerplannen of de graadeindtermen.

Binnen het werkveld is er grote dankbaarheid voor het werk van de praktijkcommissie, die overal met open armen werd ontvangen, merkt de spreker op. Het is een troef dat men peer-to-peer, van directie tot directie, en in alle onafhankelijkheid met elkaar in gesprek kon gaan. Daardoor was er een grote bereidheid tot medewerking.

Isabelle Janssens meent dat het gebruikte format heel snel opnieuw kan worden ingezet. Het kan er de komende jaren voor zorgen dat het werkveld gehoord wordt en dat de eindtermen snel kunnen worden aangepast aan de actualiteit, die constant verandert.

Zeker leerlingen staan open voor nieuwe inzichten, terwijl dat in het onderwijsveld soms wat meer tijd in beslag neemt. Het inspelen op nieuwe evoluties zorgt er ook voor dat leerlingen gemotiveerd blijven, bijvoorbeeld wanneer wat op school geleerd wordt ook onmiddellijk toepasbaar is tijdens hun stage. Ook bij ouders ving de praktijkcommissie positieve geluiden op over de modernisering van de eindtermen.

Als iets in de praktijk niet werkt, kan het veel sneller worden geschrapt. De digitalisering helpt daarbij; het is een hefboom om in de scholen veel sneller wijzigingen te kunnen doorvoeren.

Het is volgens de praktijkcommissie dus een goed idee om de eindtermen regelmatig te herbekijken. Dat gebeurt liefst via de praktijktoets, zoals dat nu gebeurde, en zeker ook vanuit het perspectief van de directeurs.

Het onderzoek naar de haalbaarheid van de eindtermen is nog niet afgerond. De praktijkcommissie was verbaasd over de uitspraak van het Grondwettelijk Hof, die voorafging aan de conclusies van de praktijkcommissie, maar aanvaardt de uitspraak.

4. Aanbevelingen met het oog op de herziening van de eindtermen

Het concept van de sleutelcompetenties moet zeker behouden blijven, stelt *Kristien Druyts*. Het is positief dat dat al werd meegenomen in de werkzaamheden van de overkoepelende commissie. De focus moet liggen op wat leerlingen nodig hebben in de 21e eeuw. De zestien sleutelcompetenties moeten van heel nabij worden opgevolgd en blijvend geactualiseerd; daar mag geen tien jaar mee worden gewacht.

Het transversale karakter van de eindtermen wordt door iedereen als een hefboom beschouwd. Het feit dat die eindtermen voortaan moeten worden 'bereikt', in plaats van 'nagestreefd', is volgens de spreker een kans om meer vakoverschrijdend en dwingend aan de slag te gaan.

De overkoepelende ontwikkelcommissie is ook bezig met de aanbeveling over de verschuiving van de basisvorming naar meer specifieke vorming.

De praktijkcommissie pleit voor leesbare, heldere eindtermen. Eindtermen worden ook best letterlijk overgenomen in de leerplannen. Dat is voor leraren een helder kader, met een gemeenschappelijk vocabularium, dat bijvoorbeeld ook nuttig is bij inspectie.

De praktijkcommissie leverde haar rapport op tijd, in juni 2022, op. *Kristien Druyts* is blij dat de overkoepelende ontwikkelcommissie ermee aan de slag is.

5. Kansen en noodzakelijke randvoorwaarden

5.1. Inspectie en pedagogische begeleiding als partner

Uit de activiteiten van de praktijkcommissie leert Kristien Druyts dat de scholen positief staan tegenover de ondersteunende bezoeken van de onderwijsinspectie. Ze vraagt ook om de te korte gedoogperiode van twee jaar te verlengen. Scholen vragen een meer haalbare periode om de nieuwe eindtermen op een haalbare, degelijke en kwaliteitsvolle manier te implementeren. Er werd vastgesteld dat scholen die de implementatie van de nieuwe eindtermen haalbaar achten, vaak scholen waren die samen met de pedagogische begeleiding een traject op maat hebben afgelegd, waarbij schoolteams werden begeleid en op langere termijn ondersteund. De spreker pleit ervoor om die expertise bij de pedagogische begeleiding zeker te behouden of waar mogelijk te versterken.

5.2. Flexibel personeelsbeleid

Isabelle Janssens stelt dat directeurs niet noodzakelijk change managers zijn. Een grote onderwijsvernieuwing implementeren is iets anders dan de reguliere activiteiten van directies, zoals het voeren van een personeels-, infrastructuur- of kwaliteitsbeleid. Een directeur heeft de ruimte en de tijd nodig om met zijn personeel aan de slag te gaan. Structureel overleg moet worden ingepast in het week- of maandrooster van medewerkers.

Daarnaast is er flexibele regelgeving nodig. Zo zijn de eindtermen niet opgesteld vanuit een kijk op vakken, wat kan botsen met bijvoorbeeld het vakkenbesluit, waar soms een een-op-eenregel geldt voor diploma's. Dat zorgt voor problemen voor de organisatie van de scholen. Leraren moeten dan vakken geven waarvoor ze zich niet opgeleid voelen, terwijl er ook weinig ruimte is voor opleiding. De middelen voor professionalisering zijn ontoereikend, meent de spreker.

Het lerarenambt wordt momenteel uitgedrukt in 20/22, 21/22 of 22/22-sten. Dat is niet meer van deze tijd. Binnen de praktijkcommissie is de nood aan het herdenken van de invulling van het lerarenambt regelmatig aan bod gekomen. Zo zou het evolueren naar een schoolopdracht met een 38 urenweek een interessante piste kunnen zijn om verder te onderzoeken. Zo kunnen de krachten van medewerkers beter worden benut en kunnen ze buiten de lesopdracht ook andere taken opnemen die nodig zijn in een moderne organisatie. Dat zou ook een gunstige invloed hebben op de hoge uitval van directeurs, die vaak op hun tandvlees zitten. De spreker beseft dat dat een moeilijk onderwerp is, maar wil dat toch graag expliciet poneren.

Ook is er de 3 procent-BPT-regel, die heel vaak wordt overschreden. De praktijkcommissie vindt dat de modernisering meer vergt dan 3 procent BPT-uren. Er zijn meer mogelijkheden voor de inzet van beleidsmedewerkers nodig, zodat directeurs echt kunnen focussen op personeels- en kwaliteitsbeleid. Zo kan het Vlaamse onderwijs zijn sterktes behouden.

De praktijkcommissie pleit voor een duurzaam beleid, geen kortetermijnoplossingen. Ze wil zorgzaam omgaan met de leraren. Het beleidsvoerend vermogen van scholen en leraren moet worden opgekrikt. Daardoor zullen ook gelijke onderwijskansen mogelijk worden, want die komen nu vaak als laatste aan bod, omdat andere zaken op dit moment voorrang krijgen.

Kristien Druyts stelt dat in een hedendaagse school of organisatie wordt afgestapt van de oude hiërarchische structuren. Daarvoor is er nood aan coördinatoren en is er de vraag van leerkrachten om mee beleid te voeren. Het beleidsvoerend vermogen moet worden ondersteund. Dan botst men echt op die 3 procent-BPT-regel,

benadrukt de spreker. Als er vakoverschrijdend of met units moet worden gewerkt, kan de directeur of graadcoördinator dat niet alleen opvolgen. Maar voor leerkrachten is het quasi onmogelijk om boven op de lesopdracht tijd uit te trekken voor gestructureerd overleg met het team. Leraren zijn vragende partij voor meer ruimte, bijvoorbeeld 16 uur contactonderwijs bij een 20 urenopdracht en 4 uur voor professionalisering, overleg en intervisie. Dat lukt nu niet. De wil is er, maar men botst op de regelgeving.

5.3. Heldere terminologie en communicatie

Er is volgens Kristien Druyts veel verwarring over de terminologie. De begrippen finaliteit en onderwijsvorm worden door elkaar gebruikt. Bijvoorbeeld Smartschool gebruikt in de derde graad nog de oude terminologie tso, wat bij leerlingen en ouders voor verwarring en onrust zorgt. Er zou voortaan alleen nog maar over finaliteiten mogen worden gesproken, dat zorgt voor duidelijkheid.

Er is nog meer communicatie nodig over het nieuwe systeem. Dat is logisch bij dergelijke hervormingen; veel ouders zijn nog met het oude systeem opgegroeid. Scholen hebben de verantwoordelijkheid om ouders en leerlingen daarin mee te nemen.

Isabelle Janssens merkt op dat ook de lerarenopleidingen voldoende geïnformeerd moeten zijn over de exacte betekenis van de nieuwe begrippen. Ze stelt vast dat dat bij nieuwe leerkrachten niet altijd het geval is. De praktijkcommissie zou hier graag overleg over plegen met de lerarenopleidingen.

De praktijkcommissie en het werkveld zijn zeer geïnteresseerd in de kansen die een ICT-tool biedt, stelt *Kristien Druyts*. Er kan permanent worden afgetoetst of de eindtermen nog voldoende actueel zijn. Eventuele veranderingen kunnen dan onmiddellijk worden geïmplementeerd en gecommuniceerd via de ICT-tool. Ook eindtermen met een transversaal karakter zouden best vanuit diezelfde tool worden geëvalueerd.

Isabelle Janssens geeft het voorbeeld van een leerling die van net wijzigt. Nu verloopt de onderwijsloopbaanbegeleiding heel moeizaam omdat de diverse netten verschillende tools gebruiken. Nu zijn alleen de op de vakken behaalde percentages zichtbaar, maar als men in de toekomst wil vertrekken vanuit de eindtermen, is er over het hele onderwijsveld meer uniformiteit nodig. Zo is het voor de leerling, de ouders en de nieuwe school duidelijk wat het kind al kan en waaraan nog gewerkt moet worden.

5.4. Belang van de stem uit de praktijk

De voornaamste vraag van de praktijkcommissie is om de stem van de praktijkmensen niet te vergeten, stelt *Kristien Druyts*. Veel mensen zijn bereid om mee na te denken over het onderwijs. Zeker als men met directeurs werkt, biedt dat kansen om overkoepelend te denken, met oog voor de praktijk, vanuit een systemische blik.

5.5. Systemisch denken in een context van verandering

De ene schoolcontext is de andere niet, elke school heeft andere noden, meent Kristien Druyts. Zo is er in stedelijke gebieden vaak een heel dunne grens tussen Onderwijs en Welzijn.

Volgens *Isabelle Janssens* hebben sommige scholen een heel specifiek profiel. Die scholen zijn gekend en roepen ook vaak het hardst. De praktijkcommissie vraagt om de eindtermen niet op de schop te laten gaan omwille van de zeer specifieke

context van een aantal scholen. Die scholen moeten op een andere manier bekeken worden en hebben nood aan meer ondersteuning of een ander kader.

Als men grote veranderingen implementeert, gaat dat niet alleen over eindtermen, zegt *Kristien Druyts*. Het gaat om veel meer en daarvoor is er nood aan tijd, ondersteuning en heldere communicatie.

De regelgeving met betrekking tot het personeel moet doelgericht worden herbekeken, vanuit de vraag wat een hedendaags lerarenambt inhoudt en op welke manier dat haalbaar kan worden ingevuld.

Als er 100 procent middelen worden berekend, moeten die ook echt worden toegerekend. Dat is een duidelijke vraag vanuit het werkveld.

De praktijkcommissie reikt de hand naar de politiek, stelt *Isabelle Janssens*. Er was al een gesprek met de Vlor en de commissie plant ook nog een overleg met de SERV, de VLIR en andere stakeholders in het onderwijs. Het is een kans om de praktijktoets snel mogelijk te maken en de politiek dichterbij de praktijk te brengen.

De praktijkcommissie gelooft echt in de modernisering als een hefboom voor nog meer kwaliteitsvol onderwijs. Daarvoor moeten ook de randvoorwaarden vervuld zijn.

II. Bespreking

1. Tussenkomsten van de leden

1.1. Hannelore Goeman

Iedereen is het erover eens dat de eindtermen dringend gemoderniseerd moesten worden, stelt *Hannelore Goeman*, zowel op het vlak van de algemene kennis als vaktechnisch. Bij de bespreking van de eindtermen in het parlement (*Parl.St. VI.Parl. 2020-21 nr. 594/1*) was haar fractie altijd gevoelig voor de signalen uit het werkveld. Een van de opmerkingen vanuit het kunst-, beroeps- en technisch onderwijs was toen al dat de voorgestelde eindtermen te overladen waren. De component algemene vorming was zo uitgebreid dat dat ten koste dreigde te gaan van praktijkvakken. Het lid meent dat dat het gevolg is van de destijds gehanteerde aanpak, waarbij iedereen naast elkaar werkte en pas op het einde bleek dat het totaalpakket te zwaar en te gedetailleerd was. Dat is ook de reden waarom haar fractie zich destijds heeft onthouden bij de stemming over de eindtermen.

Vooruit vindt de praktijkcommissie een goede zaak, omdat er op die manier wordt geluisterd naar het werkveld, dat kan aangeven waar moet worden bijgestuurd. De oorspronkelijke bedoeling van minister Ben Weyts was om een grootschalige, fijnmazige bevraging uit te voeren om heel concreet zicht te krijgen op alle knelpunten. Dat wijkt af van de door de praktijkcommissie gehanteerde aanpak. Het lid heeft alle begrip voor de kwalitatieve aanpak van de commissie, die een zeer krappe timing had en waarvan de leden bovendien voltijds in het onderwijs staan. Het opzet van de minister was onhaalbaar.

De centrale vraag van de bevraging luidde: Is dit pakket haalbaar? Het lid stelt vast dat de antwoorden daarop zeer uiteenlopend zijn, waarbij ze de verschillende reacties op de eindtermen wiskunde als voorbeeld aanhaalt. Dat is moeilijk om te interpreteren. Mogelijk heeft dat te maken met het onduidelijke onderscheid tussen de eindtermen en de leerplandoelen. Daar moet ook in de communicatie aandacht aan worden besteed.

Het lid is het ermee eens dat de randvoorwaarden die door de praktijkcommissie worden geformuleerd, zeer belangrijk zijn. Vooruit is bijvoorbeeld grote voorstander van de schoolopdracht.

Uit het rapport onthoudt Hannelore Goeman vooral de uitspraak van de praktijkcommissie dat “enkel het aanpassen van de eindtermen zelf niet de sleutel is tot het haalbaar maken ervan, maar dat integendeel lange onduidelijkheid of aanpassingen die een ingrijpende impact hebben op de inhoud van het curriculum in heel veel scholen de implementering zullen bemoeilijken”.

Tijdens de werkzaamheden van de commissie werden de eindtermen vernietigd door het Grondwettelijk Hof. Hoe gaat de praktijkcommissie daarmee om? Wat zijn de verwachtingen over de overkoepelende commissie? Hoe verlopen de contacten? Op welke manier wil de praktijkcommissie betrokken worden in het verdere proces van de eindtermen? Het is van belang dat de input van de praktijkcommissie wordt meegenomen in de overkoepelende commissie, waarin ook de onderwijsverstrekkers zitting hebben. Gaf de minister al een signaal dat er nog praktijkonderzoek zal gebeuren over de haalbaarheid van de eindtermen?

De sprekers beklemtoonden terecht het belang van luisteren naar het veld en de directies. Het lid worstelt daar wat mee; er zijn ook koepels en netten die in het proces van de eindtermen betrokken worden. Gaapt daar een te grote kloof met het werkveld? Moet de politiek ervoor zorgen dat de praktijkwerkers meer rechtstreeks input kunnen geven?

1.2. Koen Daniëls

De werkzaamheden van de praktijkcommissie hebben ertoe geleid dat een grote groep mensen bezig is met onderwijskwaliteit en de eindtermen en de goede implementering ervan, stelt *Koen Daniëls*. Hannelore Goeman gaf aan dat men misschien ruimer, breder en dieper had kunnen gaan met de bevraging. Dat klopt, maar het rapport werpt volgens hem toch een goed licht op het onderwerp.

Het lid gaat in op het onderscheid tussen de algemene en specifieke eindtermen. Vooral vanuit het tso, bso en kso kwam de opmerking dat er te veel algemene eindtermen zijn, waardoor er te weinig tijd rest voor de specifieke vorming. Dat was ook de initiële insteek van de praktijkcommissie, waarbij het woord ‘praktijk’ niet toevallig was gekozen. In haar rapport beveelt de praktijkcommissie aan om basisvorming naar specifieke vorming te verschuiven. Hoe is die verhouding nu? Wil men schrappen in de basisvorming? Wat met de eerste graad, waar de eindtermen nu al in voege zijn? Zijn er gelijkaardige vaststellingen in het tso, bso en kso of zijn er verschillen?

Een tweede vraag betreft de vakoverschrijdende eindtermen. Het lid illustreert de vroegere werkwijze aan de hand van de zogenaamde ‘voeten’ bij schooluitstappen, die gezegd zouden inspelen op verschillende competenties. Hij snapt dat men van die werkwijze af wil. Maar hij vangt op dat het moeilijk blijft om aan de transversale eindtermen te werken. Hoe wordt dat getoetst? Wie gaat daaraan werken? Wil men daarin wieden? Wat is de link met de pedagogische projecten?

Uit het rapport blijkt een duidelijke vraag om de eindtermen helder te formuleren. Koen Daniëls is het daarmee eens. Zo moet een leerkracht niet telkens discussiëren over wat ermee wordt bedoeld. Dat valoriseert ook het werk van de ontwikkelcommissies. Wat was de reden voor het pleidooi van de praktijkcommissie om de eindtermen letterlijk op te nemen in de leerplannen? Werd dat door de leerkrachten zelf aangegeven?

Tijdens de toelichting gingen de sprekers in op de ruimere context van de modernisering, met onder meer aandacht voor de BPT-uren, de lerarenopdracht en de jaaropdracht. Werd de jaaropdracht vooral door directies en coördinatoren voorgesteld, of kwam dat uit de focusgesprekken met leerkrachten? De spreker begrijpt die vraag van de kant van de directie, die de puzzel moet leggen, maar anderzijds

is er bij leerkrachten ook de bekommernis over de vakexpertise. Hoe kan men dat verzoenen?

Bij de aanbevelingen met betrekking tot de eindtermen stelt de praktijkcommissie “houd rekening met wat de leerlingen nodig hebben bij de selectie van wat behouden blijft”. Er waren ook gesprekken met de VSK. Komt die aanbeveling vanuit het studierichtingsprofiel of van de leerlingen zelf?

Hoe zal de praktijkcommissie haar werkzaamheden voortzetten? Wat is de impact van de uitspraak van het Grondwettelijk Hof over de eindtermen?

1.3. Loes Vandromme

De toelichting van de praktijkcommissie was zowel verfrissend als vertrouwd, stelt *Loes Vandromme*. Ze waardeert de gekozen terminologie van de praktijkcommissie als ‘kritische vrienden’ van de modernisering en de eindtermen. Die zijn nodig om het best mogelijke onderwijs te krijgen.

Bij de goedkeuring van de eindtermen was het voor cd&v een conditio sine qua non om een praktijkcommissie van start te laten gaan, gezien de vele opmerkingen over de basisvorming en de specifieke vorming. Ze las in het rapport over de ‘gemeenschappelijke bril’ waarmee de praktijkcommissie haar traject heeft afgelegd. Waren de sprekers verrast over de uitspraak van het Grondwettelijk Hof? Verschilt die uitspraak sterk van de conclusies van de praktijkcommissie?

Hoe is de praktijkcommissie tot haar definitie van haalbaarheid gekomen en waarom werd het tijdsaspect daar niet in vernoemd?

Bij de opdrachtschrijving probeert de praktijkcommissie een antwoord te geven op twee vragen, waarin het aso niet wordt vermeld. Is men daar dan niet mee bezig geweest of is dat een vergissing?

Het lid sluit zich aan bij de vragen van Koen Daniëls over de verschuiving van de basisvorming naar de specifieke eindtermen.

Zijn er onderwijsdoelen die verschillen van de specifieke eindtermen en die leiden tot beroepskwalificaties, de zogenaamde curriculumdossiers? Heeft de commissie zich daar ook over gebogen?

De praktijkcommissie pleit voor goede samenwerking met de overkoepelende commissie. Hoe verloopt die precies? De praktijkcommissie werkte ook samen met academici. Wat was hun rol? Hoe was de taakverdeling? Kan de samenwerking tussen praktijkwerkers en academici ook een meerwaarde bieden voor toekomstige commissies?

Het verandermodel van Knoster lijkt het lid interessant voor de implementatie van eindtermen. Men moet op zoek naar manieren om de eindtermen blijvend te actualiseren zonder het werkveld in een constante veranderingsmodus te houden. De sprekers gaven aan dat daarover overleg was met de SERV, de Vlor en de politiek. Hoe kan men dat concreet waarmaken?

De praktijkcommissie heeft een veertigtal scholen bezocht. Het lid stelt vast dat die groep scholen geen exacte weerspiegeling is van het volledige onderwijsveld. Welke criteria werden gehanteerd bij de selectie van de scholen?

Werd de aanbeveling met betrekking tot de finaliteiten en de afschaffing van de onderwijsvormen al doorgegeven aan de mensen die nu werken aan de eindtermen? Hoe werd die aanbeveling onthaald door de minister en andere stakeholders?

De cd&v-fractie ondersteunt de roep naar meer ruimte voor professionalisering.

Kan het rapport van de praktijkcommissie worden gelezen als een pleidooi voor meer vrijheid van onderwijs, voor meer ruimte voor scholen om een oplossing te bieden voor de kwaliteit van het onderwijs? De praktijkcommissie ging in op de verschillen tussen scholen en het belang van de lokale context. Dat houdt volgens het lid een pleidooi in voor de vrijheid van onderwijs.

De praktijkcommissie vraagt om meer vertrouwen te geven aan de mensen op de werkvloer en roept op tot flexibiliteit om het samen schoolmaken mogelijk te maken. Loes Vandromme kan dat volledig onderschrijven.

Had de praktijkcommissie contact met de Commissie Beter Onderwijs? Hoe is dat verlopen? Worden er aanbevelingen meegenomen in het verdere traject?

Tot slot beklemtoont het lid dat het rapport van de praktijkcommissie vooral veel positiviteit uitstraalt. De kernboodschap is dat er op het terrein ongelooflijk veel goodwill is en een groot geloof in het onderwijs. Dat is niet altijd wat men leest of hoort in de media. Die positiviteit mag volgens het lid zeker beklemtoond worden.

1.4. Elisabeth Meuleman

Elisabeth Meuleman heeft enkele methodologische vragen bij het rapport. Ze heeft uiteraard alle begrip voor de context waarin het tot stand kwam, maar men kan zich wel afvragen of de steekproef voldoende groot is om de diversiteit aan finaliteiten en omstandigheden te vatten. Kan men daar diepgaande conclusies uit trekken? Is het volgens de sprekers nuttig een bijkomend kwantitatief luik toe te voegen aan het kwalitatief onderzoek?

De sprekers pleiten ervoor om dergelijke oefening regelmatig te herhalen, om tot een meer dynamische vorm van eindtermen te komen. Is dat een pleidooi om de eindtermen meer dynamisch te maken dan nu het geval is en daarvoor een methodiek te ontwikkelen?

Enigszins kort door de bocht vat het lid samen dat de praktijkcommissie niet zozeer uitspraken doet over de al dan niet haalbaarheid van de eindtermen, maar vooral randvoorwaarden meegeeft die cruciaal zijn voor het welslagen van de implementatie ervan. Delen de sprekers die mening? Het lid vindt dat het parlement ook met de aanbevelingen over de randvoorwaarden aan de slag moet gaan.

1.5. Johan Danen

Hoe wil de praktijkcommissie verdergaan, vraagt *Johan Danen*. Bij de oprichting van de praktijkcommissie hield de Groenfractie een pleidooi om die decretaal te verankeren. Een vaste praktijkcommissie zou de evolutie van de eindtermen moeten opvolgen en suggesties tot bijsturing formuleren. Hoe zien sprekers dat?

Een van de kritieken op de nieuwe eindtermen was dat er een te grote breuk was met de oude. Een meer geleidelijke aanpassing lijkt aangewezen. Hoe kan dat gebeuren?

De praktijkcommissie pleit voor heldere, hanteerbare en meetbare transversale doelstellingen. Staat dat niet haaks op elkaar? Kunnen de sprekers daar meer inzicht over geven? Hoe maakt men scholen en leerkrachten klaar om transversaal te werken? Nu wordt immers vaak vertrokken vanuit een vakgerichte benadering. De sprekers gaven zelf aan dat moet worden ingezet op professionalisering en het beleidsvoerend vermogen van de scholen en dat de directies moeten worden versterkt. Hoe zien de sprekers dat?

De schoolopdracht kan daar mogelijk een antwoord op bieden. Volgens het lid zijn de meeste partijen in het parlement gewonnen voor dergelijke schoolopdracht, maar de vakbonden zijn daar fel tegen gekant. Hoe kunnen stappen worden gezet richting zo'n schoolopdracht? Want vroeg of laat zal dat er toch van komen.

De sprekers gaven aan dat veel wordt verwacht van directeurs. Vandaag moeten het change managers zijn, terwijl velen niet voor een dergelijke opdracht zijn opgeleid en onvoldoende omkaderd zijn. Welke stappen kunnen worden gezet om van directeurs meer change managers te maken? Hoe kunnen scholen uitgroeien tot organisaties waar verandering deel uitmaakt van hun opdracht?

1.6. Jan Laeremans

De praktijkcommissie is volgens *Jan Laeremans* nodig om een dergelijke belangrijke hervorming te begeleiden en de vinger aan de pols te houden. De implementatie van de nieuwe eindtermen vergt minstens vier jaar volgehouden inspanningen. Nadien zal een gelijkaardige oefening gebeuren voor het basisonderwijs. Ook daar is er nood aan opvolging door mensen die in de praktijk staan. Hoeveel tijd is er volgens de sprekers nodig om heel de uitrol te begeleiden?

De sprekers stelden de uitspraak van het Grondwettelijk Hof te aanvaarden. Dat is een voorzichtige woordkeuze. Houdt dat een goedkeuring in, neemt men er akte van of legt men zich erbij neer?

Met betrekking tot de diepte-interviews stelt het rapport dat de keuzes van scholen over het veranderingsproces afhankelijk zijn van een veelheid aan factoren, die soms buiten het bereik van de school zelf liggen. Er wordt onder meer verwezen naar de coronacrisis en de overheid die vrij laat was met de eindtermen. Zijn er nog andere factoren die daar een rol in spelen?

Hebben de sprekers de indruk dat het implementatieproces overal anders verliep? Of waren er maar een beperkt aantal sporen? Werd er meestal een coördinator aangesteld of gebeurde dat door de directie? Zijn er verschillen naargelang de samenstelling van het lerarenkorps, bijvoorbeeld een jong versus een ouder korps?

De praktijkcommissie stelde verwarring vast tussen de eindtermen en de leerplandoelen. Sommige scholen gaven aan dat de leerplannen eerder belemmerend werken voor de implementatie van de nieuwe eindtermen. Het lid meent dat men wat dat betreft kritisch moet durven kijken naar de verantwoordelijkheid van de koepels. Hij snapt het voorstel om de eindtermen letterlijk over te nemen in de leerplannen. Zijn fractie kan zich daarachter scharen.

De grote conclusies van de praktijkcommissie zijn: meer professionalisering, een meer flexibel personeelsbeleid en een betere verhouding tussen basisvorming en specifieke vorming. Er wordt ook gepleit voor een langere gedoogperiode, meer middelen voor professionalisering en een schoolopdracht. Het lid heeft zelf ervaring met het oude systeem van 20, 21 of 22 lesuren. Het pleidooi voor een 38 uren-week, met inbegrip van voorbereiding en verbeterwerk, is wel een zeer grondige hervorming, met ook praktische implicaties, zoals een bureau voor iedere leerkracht op school. Hoe gaat men dat doen? De vakbonden zijn volgens hem niet mee met dat idee. Is zo'n schoolopdracht echt nodig? Op welke termijn zien de sprekers dat te realiseren? Dat lijkt hem verre van evident.

2. Antwoorden van de praktijkcommissie

De praktijkcommissie heeft de hand gereikt naar de overkoepelende commissie, die met strakke deadlines werkt, schetst Kristien Druyts. Daarop kwam een voorstel om mee te werken in de eindtermencommissies, vooral voor het implementatieluik. De

praktijkcommissie wacht op een concrete uitnodiging van de overkoepelende commissie, verduidelijkt *Isabelle Janssens*.

Kristien Druyts gaat in op de opmerking dat de stem van het werkveld ook via de koepels wordt bevraagd. Volgens haar is de meerwaarde dat de praktijkcommissie over koepels en netten heen met dezelfde praktijkbril kijkt. Dat is een andere, genuanceerdere blik dan commissies binnen de koepels. Beide zijn volgens haar complementair.

Er was ook een vraag over de haalbaarheid van de eindtermen binnen het kso, bso en tso. *Isabelle Janssens* geeft aan dat de tijd te kort was om daarover algemene uitspraken te doen. De matrix is zodanig fijnmazig dat dat beter op studierichtingsniveau wordt bekeken. Dat is de opdracht van de overkoepelende commissie.

Ria Marechal vult aan dat de matrix sterk focust op finaliteiten. Door de termen aso, bso, tso en kso te gebruiken, blijft men hangen in het oude denken, waarbij de indruk wordt gewekt dat er vier finaliteiten zijn. Vandaar het pleidooi van de praktijkcommissie voor een consequent gebruik van de correcte terminologie. Eindtermen die op basis van de finaliteiten zijn geschreven, bieden volgens haar meer kansen om leerkrachten samen te brengen, om zo richtingen gelijkwaardiger te behandelen, om vanuit hun expertise samen vorm te geven aan de transversale eindtermen.

De spreker geeft aan dat in de definitie de ruimte die men ter beschikking heeft als tijdskenmerk werd gebruikt; de ruimte om samen te kijken waarop moet worden ingezet en wat wel en wat niet makkelijk haalbaar is. Er zijn grote cultuurverschillen tussen de scholen, wat leerlingen ook de kans biedt om de school te kiezen die het best bij hen past.

Kristien Druyts koppelt dat aan het pleidooi voor de lerarenopdracht en levenslang leren. Dat vergt een expliciet en gericht traject.

Isabelle Janssens vult aan dat dat directies ook de mogelijkheid geeft om leerkrachten perspectief te bieden in hun loopbaan, die doorgaans vrij vlak is. Sommige leerkrachten kunnen bijvoorbeeld goed groepen aansturen en willen daar ook verantwoordelijkheid in nemen, anderen verdiepen zich liever in nieuwe inhoud en maken de vertaalslag naar lesmaterialen.

De schoolopdracht zal ook voor meer flexibiliteit in het lerarenambt zorgen, meent *Kristien Druyts*. Scholen moeten de vrijheid krijgen om daar op een doordachte manier mee om te gaan. Dat zal ook leerkrachten doen groeien. Er zullen ook altijd mensen zijn die alleen maar voor de klas willen staan en dat is prima. Zij kunnen hun expertise ook verder ontwikkelen.

Koen Daniëls stelde de vraag of bepaalde aanbevelingen van de leerlingen zelf, dan wel vanuit het studierichtingsprofiel kwamen. Die aanbevelingen werden volgens *Isabelle Janssens* door beide geformuleerd. Ze geeft het voorbeeld van wis-kunde in de architecturale vorming, maar ook van leerlingen die beter inzicht willen verwerven in hun energiefactuur. De basisgeletterdheid moet dus voldoende standhouden.

De signalen over de verhouding tussen de algemene en de specifieke vorming kwamen vooral vanuit de arbeidsmarktfinaliteit, stelt *Kristien Druyts*. Ook vanuit de studierichting Technologische Wetenschappen, met een zwaarder pakket fysica, kwamen dergelijke signalen, aldus *Isabelle Janssens*. De overkoepelende commissie is daarvan op de hoogte en gaat daarmee aan de slag.

De uitspraak van het Grondwettelijk Hof had volgens *Kristien Druyts* wel invloed op de leden van de praktijkcommissie. De uitspraak lijkt grondig onderzocht en

wordt door de praktijkcommissie gerespecteerd. De praktijkcommissie werkt verder met een open blik.

Er was enkele keren overleg met de Commissie Beter Onderwijs. Van hen kwam de boodschap dat men beter over minimumdoelen zou praten. De praktijkcommissie kan zich daarin vinden.

Er werd gevraagd waarom de praktijkcommissie niet dieper inging op de beroepskwalificaties. Dat zat niet in de scope van de opdracht.

Loes Vandromme had een detailvraag over het ontbreken van het aso op bladzijde 4 van het rapport. De meeste opmerkingen kwamen uit het domeingebonden kso en de arbeidsmarktfinaliteit. *Isabelle Janssens* vult aan dat wel degelijk werd gekeken naar het aso. Dat ziet men in de samenvattende tabel, waar zowel de types, de vormen als de finaliteiten worden weergegeven.

Bij de doorstroomrichtingen kwam de juiste oriëntering vaak aan bod, zegt *Kristien Druyts*. Niet elke leerling zit op de juiste plaats. Dat was vroeger ook zo, maar met de modernisering is men nog zoekende. Ze geeft het voorbeeld van het verschil tussen Economische Wetenschappen en Bedrijfswetenschappen. Als men blijft werken met finaliteiten, zal dat ook voor leerlingen en ouders duidelijker worden, meent *Isabelle Janssens*.

Er was regelmatig overleg met de commissie van academici, stelt *Kristien Druyts*. Zij waren de experten die de praktijkcommissie kon betrekken. Zo was er veel contact met professor Nadine Engels, die de praktijkcommissie heeft begeleid bij het opstellen van de interviews. De praktijkcommissie heeft het met de commissie van academici ook gehad over de manier waarop in het hoger onderwijs wordt omgegaan met doelen. Dat was een inspirerend gesprek, omdat daaruit bleek dat op hogescholen en universiteiten de koppeling wordt gemaakt tussen algemene en specifieke doelen en dat daarover samenwerking is, meent *Isabelle Janssens*. Dat kan ook een vertaalslag krijgen in het secundair onderwijs, vooral voor de transversale doelen en de samenwerking op scholen.

De praktijkcommissie heeft zelf gesuggereerd om bijkomend en fijnmaziger onderzoek te verrichten en daar een grotere groep scholen bij te betrekken. Dat moet op geregelde tijdstippen gebeuren, om tot een dynamischer concept van de eindtermen te komen. Er moeten voldoende middelen en materialen zijn om de kwaliteitstoets uit te voeren. Digitalisering en methodiekepeilingen vormen daarbij een belangrijk onderdeel.

De randvoorwaarden zijn inherent verbonden met de haalbaarheid. Als die onvoldoende vervuld zijn, is het moeilijk om volmondig en op een kwaliteitsvolle manier met de eindtermen aan de slag te gaan.

Elisabeth Meuleman vroeg of de praktijkcommissie pleit voor meer dynamische eindtermen. *Kristien Druyts* beaamt dat. De wereld is constant in verandering. De eindtermen kunnen dus geen twintig jaar dezelfde blijven en moeten dus ook worden bijgesteld.

Zijn de eindtermen al dan niet haalbaar? De tijd was te kort om daar vanuit de praktijkcommissie duidelijke uitspraken over te doen. Maar het is duidelijk dat de randvoorwaarden cruciaal zijn. Er moet vanuit een systemische blik worden nagedacht over change management. Hoe kunnen scholen en leerkrachten daarvoor klaargestoomd worden? Dat vergt heldere, hanteerbare en meetbare eindtermen, maar ook tijd en ruimte voor professionalisering, levenslang leren en reflectie over de lerarenopdracht. Dat is allemaal onlosmakelijk met elkaar verbonden.

De spreker waardeert dat het basisonderwijs werd vernoemd. De praktijkcommissie zou het fijn vinden als haar ervaring met het secundair onderwijs wordt meegenomen door de collega's uit het basisonderwijs.

De uitrol van de modernisering zal volgens Kristien Druyts acht à tien jaar vergen. Factoren zoals de schoolcultuur en het beleidsvoerend vermogen spelen daarin een rol. Scholen die dat proces al doorliepen in de eerste graad, hebben op dat vlak een zekere voorsprong.

De praktijkcommissie zou een decretale verankering van haar werking zeer positief vinden, besluit *Isabelle Janssens*.

3. Replieken en aanvullende antwoorden

Het rapport van de praktijkcommissie bevat de aanbeveling om tegen het einde van het kalenderjaar te communiceren over de nieuwe eindtermen voor de tweede en derde graad, stelt *Steve Vandenberghe*. De conceptnota van de Vlaamse Regering van 23 september 2022 bevat een tijdspad waarin de validatie van die eindtermen wordt voorzien in maart 2023. Acht de praktijkcommissie dat haalbaar, rekening houdend met het feit dat er tegen september 2023 nog leerplannen, handboeken en lesvoorbereidingen moeten worden gemaakt? De Vooruitfractie roept de minister op om een duidelijke tijdslijn tot september 2023 uit te werken.

De directeurs hebben daarover hun bezorgdheden geuit, stelt *Isabelle Janssens*. In januari 2023 start de recruiteringsperiode, voorafgegaan door een voorbereidingsperiode. Goede informatieverstrekking aan ouders en leerlingen is noodzakelijk. De overkoepelende commissie probeert de strakke timing te handhaven. Ze heeft begrepen dat er geen grote omwentelingen zullen zijn. Dat werd ook gecommuniceerd binnen de scholengroepen, zodanig dat de leerkrachten ook enige rust kunnen ervaren. Een grootschalige herschikking zou op dit ogenblik zeer slecht vallen in het werkveld. Ze hoopt op een goede afloop en het respecteren van de timing.

De scholen zijn ook bezig met de voorbereiding van de derde graad, vult *Kristien Druyts* aan. Die eindtermen zijn beschikbaar, maar vergen nog een implementatie van een systemische benadering. Ze roemt de grote flexibiliteit die de collega's daarbij aan de dag leggen. Een duidelijke timing zou een grote hulp betekenen. Ze rekent ook op een zekere mildheid en een gedoogperiode als volgend schooljaar nog niet alles op punt zou staan.

Isabelle Janssens vult aan dat er ook extra mensen en middelen nodig zijn om de modernisering vorm te geven. Die zijn er momenteel niet.

De sprekers gaven aan dat de school- en jaaropdracht belangrijke randvoorwaarden zijn om de modernisering waar te maken, stelt *Johan Danen*. Iedereen weet dat de jaaropdracht er niet snel zal komen. Wat kan er nu gebeuren om tot een sterkere professionalisering te komen en leerkrachten voor te bereiden op de nieuwe realiteit van het transversaal werken?

Steve Vandenberghe bevestigt het belang van een duidelijke tijdslijn. Hij zal de minister daar zeker op wijzen. Bij de invoering van nieuwe eindtermen is er doorgaans voldoende tijd voor de implementatie. Wat de inspectie betreft, maakt hij zich niet al te veel zorgen. De vraag naar extra middelen lijkt hem daarentegen vrij utopisch. Hij denkt niet dat die voorhanden zijn. Men zal vooral moeten uitgaan van het beleidsvoerend vermogen van de scholen.

Isabelle Janssens meent dat de middelen voor 100 procent moeten worden toegerekend. Er moet meer vrijheid worden geboden om ze in te zetten. Ook de 3 procent-BPT-regeling kan worden herbekeken.

Karolien GROSEMANS,
voorzitter

Loes VANDROMME
Johan DANEN
Koen DANIELS,
verslaggevers

Gebruikte afkortingen

AHOVOKS	Agentschap voor Hoger Onderwijs, Volwassenenonderwijs, Kwalificaties en Studietoelagen
SERV	Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen
VLIR	Vlaamse Interuniversitaire Raad
VSK	Vlaamse Scholierenkoepel
VUB	Vrije Universiteit Brussel